

לשוננו לעם

עורכים: א' איתן ומ' מדן

כרך לו, תשמ"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הרבה. יכתבו לעיתונים, יכתבו לרשות השידור, יעירו על טעויות, למען ידעו הפול, שיש ציבור נכבד שהדברים האלה חשובים לו, ולא יוכלו לטעון עוד — "אז מה יש".

מתשובות המזכירות המדעית

על מלים זרות בלשון העברית

ש א ל ה : מדוע משתמשים במלים זרות בשפתנו העברית, בעיקר בתחום הטכני והמדעי, ומדוע אנשים רבים מבוגרים דןקא, דבקים במלים לועזיות, גם כשיש מקבילה עברית? ת ש ו ב ה (י"ן): לתמהים על מלים לועזיות בלשוננו יש להזכיר, שכל הלשונות בעולם התרבותי שואלות מלים משפות אחרות, ומשאילות להן מאוצרותיהן. לשונות רבות בעולם שאלו מלים מן העברית (אַמֶּן, הִלְלוּיָהּ, כְּרוֹכִים, שְׂרָפִים, ועוד), והעברית שאלה מהן, כבר בתקופת המקרא. בתנ"ך — המלים פָּרַדַּס, אָפֶר, אֶרֶצְמֶן, סוּמְפוֹנִיָּא, ועוד מלים רבות — לועזיות הן במקורן. תהליך השאילה נמשך מאז ועד היום. הדוברים שואלים מלים מלשונות זרות שהשפיעו עליהם, וכך המלים הללו חודרות ללשון התקנית. רִדְיוֹ, קֶפֶה, שוּקוֹלֶה, בִּנְקָה, טֵלֵוִיזְיָה, אוֹטוֹמָטִי — אין בהן אסון. לעתים אכן נקבעים למלים פאלו מונחים עבריים, והלועזיות נעלמות במשך הזמן, כמו ה"פרוסקטֶרְצִיָּה" וה"טרנספֶּרְמָטוֹר", שפיוס נעלמו מהלשון, כמעט, ומקבילותיהן העבריות, תִּסְפּוֹל וּשְׁנָאִי, דחקו את רגליהן; אך אין

טעם לתרגם לעברית מלים המקובלות בכל עולם התרבות, והן ידועות באותה צורה, בערך, בכל הלשונות הנפוצות בעולם. כך המלים שהוזכרו, וכמוהן רבות מתחומי הטכנולוגיה והמדעים. מלים כגון פִּימָה, פִּיסיקָה, סוֹצִיולוֹגְיָה יעוד מאות כמותן — אין טעם לתרגמן ללשוננו. הנה הפיג'מָה כבר מקובלת מאוד בלשונות רבות (אף שרשאי אדם לומר, כמובן, חֲלִיפֶת־שָׁנָה), והיא פְּשָׁה לשימוש אף בעברית. רק פשאין הספמה פללית בין לשונות התרבות הטכנולוגית באשר למונח מסוים, ואין הוא בין־לאומי, אזי פדאי למצוא לו תחליף בלשוננו, כגון ה"קומפיוטר", שבלשוננו הוא מחשב, וה"סופרמרקט", שבעברית נקבע לו השם מַכְפּוּל. לְמֵלָה "צֶ'ק" נקבעה צורה עברית, שֶׁק; ואילו הַמְהֵדֵק עברי הוא, ולא לועזי; ל"גראמופן" נקבע מְקוּל, ול"פֶּרִיז'יֶדֶר" נקבע מְקָרֶר; לעומתם, ל"טֶלְפֹּן" הוצעו מלים עבריות, אך לא נתקבלו, כי המלה הלועזית נוחה מאוד ליצירת פועל ממנה: טֶלְפֹּנִי, מְטֶלְפִּים, תְּטֶלְפִּי (מהצעת "שח־רחוק" קשה לגזור פועל כגון "תְּשַׁחֲרַחֲקִי" וכיו"ב). לכן אף נשתגרה זו בשימוש, ונראה, שאין טעם לחפש תמורה עברית לה, מן הסיבות שהוזכרו.

אשר לסוף השאלה — עיקר התשובה נתון בשאלה: רוב האוכלוסים בארץ, והמבוגרים דוקא, אכן אינם אָמוֹנִים על לשוננו, אינם דוברים עברית פלשון אָם, ואף לא התחנכו בארץ מצעירותם. על כן הם מושפעים מהלשונות הזרות, שעל ברפיהן גדלו והתחנכו, והשפעה זו נותנת אותותיה בעברית שבפיהם. רק ההקפדה מצד המורים, הסופרים, העיתונאים ושאר המקוים דוגמה ללשון תקינה, רק הַשְׁגָּרַת הנכון, תמנע לעז מיותר.

מלות הסיבה ושימושן

ש א ל ה: האם צודקים הטוענים, שמלות הסיבה מחמת, בגלל, פְּעֻטִי, (בְּעֻטִּי שֶׁל-), משמשות, כאשר בא אחריהן עניין לא-רצוי, שלילי — לעומת עקב, הודות ל- ואחרות, שחיוביות הן? או שמא אין להקפיד, ושימושן שוה?

ת ש ו ב ה (שב"ט): רוב מלות הסיבה ניטרליות הן, גם אם על-פי גיזרון הן נראות כ"חיוביות" או כ"שליליות", כגון מחמת. אפשר לשער, ש"מחמת", מלשון חמה, יהיה משמעה לשלילה בלבד. ואולם המקורות שלנו סותרים השערה זו. מקובל לראות את מלת הסיבה "פעטיו" כמשמשת לשלילה בלבד, אף על פי שמצד גיזרונה אין בה אלא "בעצתו" ("פעטיו של נחש"). המלה "הודות" עדיין נשמעת בה היטב משמעות התודה, ואין ראוי להשתמש בה אלא לחיוב בלבד. תחליפים אפשריים למלה זו — "בזכות", "מפוח", "על ידי", "בשל", וגם "בגלל".

המהדר בלשוננו לא ישתמש במלת הסיבה בגלל אלא במשפט פשוט (לא: בגלל ש...). כגון: "בגלל הדבר הזה יברוך ה'"; תמיד לפני שם-עצם או בצמוד לכינוי-גוף: "בגללך". על מלת הסיבה עֵקֶב כתב א' בנרניד דברים ב"לשוננו לים", יז, קונטרס קסו—קסח, והוא מורה, שהשימוש בה יפה, כשמבקשים לציין תוצאה הפאה בעקב מעשה שקדם לה, הוא שאומרים היום גם בצורת הריבוי: "בעקבות...".

למותר לציין, שכל מלות הסיבה, אפילו הן שוות-משמעות, אינן ניתנות לחילופים בעלמא. מלה היפה בכתב, לא תמיד יפה

בדיבור פה, ומה שיפה בדיבור במקום אחד, לא תמיד נאה במקום אחר. בקיצור: השימוש הנכון צריך גם מקום נכון, והוא שמכנים "רמת-לשון". אם אין הכרה כזאת, מליצות בכתיבת תלמידים נראות לפעמים כ"נזם זהב באף..."

"לְהִיט" וריבוי

ש א ל ה : מי חידש את המלה לְהִיט לענין פומון אֶפְנתי, המושמע תכופות?

ת ש ו ב ה (י"ן): מליאת האקדמיה ללשון העברית בשיבתה (פי' בכסלו התשמ"ה) דנה בענייני דקדוק של מלים בשימוש כללי, ואחד העניינים הללו היה ריבוי של לְהִיט: האם לְהִיט או לְהִיטִים? ואולי לְהִיטִים? בדיון זה מסר חבר האקדמיה, הא' אברהם אבן-שושן ז"ל, שמחדש המלה היה קריין מקרייני "קול ישראל", ונראה, שהיה זה מר משה חובב. הגב' ציפורה שפירא, יועצת הלשון של "קול ישראל" בתל-אביב, העמידה על כך, שהגב' רבקה מיכאלי היא שחידשה את המונח, ומשה חובב אך הִשְׁגִּירוּ פרדיו. אבן-שושן המנוח שב וייחס את ה"להיט" וחידושו למשה חובב, ואנו קיבלנו את תגובת הגב' מיכאלי, ולדבריה המציאה היא את המלה לְהִיט בסוף שנת 1958, בתחילת דרכה כקריינית ב"קול ישראל" (לאחר שירותה הצבאי ב"גלי צה"ל"). באותה תקופה הייתה עורכת ומגישה את מצעד הפזמונים הלועזי, ופנתה אל מר משה חובב, שהיה ממונה על הקריינים בעת ההיא, וביקשה את עצתו, מה עדיף: לְהוּט או לְהִיט?

המלה המקובלת אז הייתה "שְׁלֶאֱגֶר", והשראתה של גב' מיכאלי באה לה מעיתוני ה"פופ", שעסקו ב"Hit Parade", כלומר "מצעד הפזמונים". מר חובב שותף בהתלבטות, והמליץ על לְהִיט, השנייה שבהצעות הגב' מיכאלי, וזו קיבלה את ההמלצה, והתחילה להשגיר את המלה במצעדי הפזמונים, עד שהפך ה"לְהִיט" לנחלת הכלל. עד כאן עדותה. בעניין צורת הריבוי החליטה האקדמיה: לְהִיטִים.

המקף והקו המפריד

ש א ל ה : לאחרונה הופיעה בעיתונות היומית צורה מיוחדת של מקף-מחבר, בדמות סימן-שְׁוִיּוֹן (למשל ב"הארץ", 85.5.12) במאמר על מלחמת המפרץ: "שאט-אל-ערב". כמי שנתקל רבות בקשיי הבחנה בין הקו המפריד למקף (המחבר) אצל כתבניות המדפיסות דו"חות, מאמרים וכו', פרסמתי ב-1975 חוברת, ובה הודפסו כל המקפים (המחברים) כסימני-שְׁוִיּוֹן (למשל, תל-אביב, מרפז-עיר).

אני מציע בזאת להנהיג את השימוש בסימן-שְׁוִיּוֹן במקום המקף (המחבר), כאמצעי להתגבר על הקושי האמור בהכנתם של דברים לדפוס ולשם מניעת בלבולים ועגמת נפש במקרים הרבים של החלפת שני הסימנים. כאשר הפונה לסימן השְׁוִיּוֹן במתכונתו המקורית, המרחק שבין המילים יבהיר זאת. (ע"פ)

ת ש ו ב ה (י"ן): הצעת השואל להמיר את סימן המקף (הקו המחבר) בסימן השְׁוִיּוֹן תועבר לדיון בועדה לכללי הפיסוק.

לפי שעה אומר, פי (א) האקדמיה דנה בכך לפני זמן לא-רב, וקבעה, שיש למעט בשימוש של המקף, ושיש לסמנו רק כשחוששים לאי-הבנה.

(ב) כבר היו שהציעו רעיון זה, ואף אני שקלתי זאת, אך שוב אינני מתלהב ממנו, גם מפני שיש בו פגיעה למיעוט ידיעה של הכתבנים והכתבניות (וראה בהמשך).

(ג) אף השואל, בחוברת שהואיל לצרף לשאלתו, אינו מבחין בין מקף, המחבר אותיות וספרות (עמ' 15: ב-270%"; עמ' 21: "ה-50"; עמ' 22: "ה-70"; עמ' 47: "ל-1985", ועוד), לבין הקו המפריד.

(ד) והבעיה היא במכונת הכתיבה, שאין בה סימן מיוחד למקף (שבדפוס צורתו קצרה יותר ועבה יותר מן המפריד, ומקומו בגובה "גג" האותיות), וסימן אחר למפריד (שהוא ארוך מן המקף, דק ממנו, ומקומו באמצע גובה האותיות). בדפוס הבחנה זו מצויה, כאמור, ויש בו אף סימן נוסף, לצורך אחר, וביחד שלושה סימנים: -, , —

(ה) ההבחנה העיקרית חייבת להיות, לדעתי — הַרְנַח שלפני המפריד ולאחריו, רְנוח שאסור לו, שיבוא משני עברי המקף (=הקו המחבר).

רצוי שהבחנה זו תילמד בבתי הספר ובקורסים לכתבניות, ותשונן השכם והערב.

(ו) מה שנמצא בעיתונות לאחרונה הסבירו לי סופרים, אנשי מחשבים ומדפיסים: סימן השוויון מקובל בקרב סופרים ומדפיסים כסימן הגהה, המציין, שדרוש מקף דקא, ולא מפריד! והנה, המדפיסים והמדפיסות, הסדרים ועוזריהם,

העובדים היום בסדר-צילום ממוחשב, שוגים אף פאן, ותחת
שידפסו מקף הם מדפיסים סימן שוין.

מכל מקום, מה שתקבע הנעדה בעניין זה, והאקדמיה
תאשרנו, יפורסם ברבים.

ועוד הערה: המלה מקף הוראתה "מחבר", "מפרק", ועל
כן אין צורך במונח הכפול "מקף מחבר", ואין טעם לשימוש
המוטעה (המצוי אצל רבים) "מקף מפריד".